

ადვერსალური და ინკვიზიციური ელემენტები ევროპული სახელმწიფოების სისხლის სამართლის პროცესის კანონმდებლობებში, როგორც სისხლის საპროცესო სამართლის ევროპეიზაციის გამომწვევა*

პროფესორი, სამართლის დოქ. *მარტინ ჰეგერი*, ბერლინის ჰუმბოლდტის უნივერსიტეტი

I. საკითხის დასმა

საქართველომ 1991 წელს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის მოპოვებით შეძლო კვლავ თავად განესაზღვრა სისხლის სამართალი და სისხლის სამართლის პროცესი, რაც სახელმწიფოებრივი სუვერენულობის ცენტრალურ სფეროს მიეკუთვნება. მან შეძლო ამასთან, ისევ დაბრუნებოდა დასავლურ-ლიბერალურ სამართლებრივ ტრადიციას. მაგრამ, ვინაიდან აქაც – ისე როგორც სხვა პოსტ-საბჭოურ სახელმწიფოებში – მიზნად იყო დასახული ევროპის საბჭოს წევრობა და ამავდროულად ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციაზე მიერთება, სისხლის სამართლის პროცესის ყოველი რეფორმისას საქართველოს იმ ფორმით უნდა გაეთვალისწინებინა ადამიანის უფლებათა კონვენციის გარანტიები, რომლებიც უპირველეს ყოვლისა სტრასბურგის ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებებში 1950 წლიდან არის შემონახული. გასულ წელს ძალში შევიდა ევროპის კავშირთან საქართველოს ასოცირების შეთანხმება. აღნიშნული უკავშირდება საქართველოს ნაციონალური სისხლის სამართლის ევროპის სამართლის მოთხოვნებთან მისადაგების ვალდებულებას.

შესაბამისად, ასევე სამხრეთ კავკასია კვლავ წარმოადგენს (დასავლეთ) ევროპული სამართლებრივი სივრცის ნაწილს. თავისუფლების, უსაფრთხოებისა და სამართლის აღნიშნული სივრცე არის ამავდროულად სისხლის სამართლის ევროპეიზაციის ამოსავალი წერტილი, რაც 1999 წლის ამს-

ტერდამის ხელშეკრულების შემდეგ მნიშვნელოვნად „იკრებს ტემპს“.¹ თუმცა, ამასთან ევროპის კავშირის სახელმწიფოებში პირველი ათი წლის განმავლობაში საქმე ეხებოდა, უპირველეს ყოვლისა, მატერიალური სისხლის სამართლის ჰარმონიზაციას. მხოლოდ ათი წლის შემდეგ – ლისაბონის ხელშეკრულების ძალაში შესვლით – ევროპის კავშირის საქმიანობის წესზე ხელშეკრულების (TFEU = Treaty on the Functioning of the EU) 82-ე მუხლის მე-2 პუნქტით გათვალისწინებულ იქნა ევროპის კავშირის ფარგლებში ასევე სისხლის სამართლის პროცესის ჰარმონიზაციის შესაძლებლობა.² წინა პლანზე წამოიწია სისხლისსამართლებრივი გადანაცვლებების ურთიერთაღიარების პრინციპმა,³ როგორც ეს თავდაპირველად ცამეტი წლის წინ ევროპული დაკავების ბრძანებით განხორციელდა და ახლა კი ევროპის კავშირის საქმიანობის წესზე ხელშეკრულების 82-ე მუხლის პირველი პუნქტის თანახმად, სამართლებრივი საფუძველი ევროკავშირის ხელშეკრულებებში ჰპოვა.

ლისაბონის ხელშეკრულების ამოქმედებით ამის გარდა სავალდებულო იურიდიული ძალა შეიძინა ევროკავშირის ძირითად უფლებათა ქარტიამ (GRCh) (ევროკავშირის ხელშეკრულების მე-6 მუხლის პირველი პუნქტი. აღნიშნული ვრცელდება – მიუხედავად ბრიტანეთისა და პოლონეთის მიერ გაცხადებული დათქმებისა – როგორც გაერთიანებაზე, ასევე ევროკავშირის სახელმწიფოთა დიდ უმრავლესობაზე, რომლებმაც, მაშასადამე, სამომავლოდ უნდა გაითვალისწინონ ევროკავშირის ძი-

* სტატია ეფუძნება მოხსენებას, რომელიც 2015 წლის 10 ოქტომბერს, თბილისში გამართულ სისხლის სამართლის პროფესორთა მე-2 გერმანულ-ქართულ კონფერენციაზე წავიკითხე.

სტატია ქართულად თარგმნა ჟურნალის სარედაქციო კოლეგიის წევრმა ასოცირებულმა პროფ. სამართლის დოქ. *გიორგი თუმანიშვილმა*.

¹ აღნიშნულის თაობაზე *Heger, Martin, Europäisches Straf- und Strafverfahrensrecht*, in: Giegerich (Hrsg.), Herausforderungen und Perspektiven der EU, 2012, S. 157 ff.

² შეად. მხოლოდ *Heger, Martin, Zeitschrift für Internationale Strafrechtsgodmatik (ZIS) 2009, 406, 409.*

³ აღნიშნულის თაობაზე *Gleiß, Sabine, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW) 116 (2004), 353 ff.*

რითად უფლებათა ქარტიის მოთხოვნები სისხლის სამართლის პროცესის სფეროში (რამდენადაც აღნიშნული სულ მცირე ევროკავშირის ძირითად უფლებათა ქარტიის 51-ე მუხლის პირველი პუნქტის მიხედვით კავშირის სამართლის იმპლემენტაციას ემსახურება) როგორც ევროკავშირის დირექტივების, ისე სხვა ეროვნული სამართლებრივი აქტების იმპლემენტაციისას.

მიუხედავად იმისა, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია უკვე 60 წელზე მეტია რაც ეროვნული სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობებისთვის ევროპაში ასევე მნიშვნელოვან სახელმძღვანელო დებულებებს ითვალისწინებს⁴ და ამასთან უკანასკნელი ათწლეულია რაც ევროპის კავშირმა დაიწყო, უპირველეს ყოვლისა, სისხლის-სამართლებრივი გადაწყვეტილებების ურთიერთალიარების ხელშესაწყობად ასევე სისხლის სამართლის პროცესის კანონმდებლობის ევროპის ფარგლებში ჰარმონიზაცია, მაინც უნდა აღინიშნოს, რომ ევროპაში დღემდე არ არსებობს სისხლის სამართლის პროცესის რაიმე ერთიანი მოდელი, და რომ მეტწილად არსებით სტრუქტურულ განსხვავებებს აქვთ ადგილი. კონტინენტური ევროპის მრავალი სახელმწიფოს სისხლის სამართლის პროცესი – და მათ შორის ასევე გერმანიის – ძნელად შედარებადია საერთო სამართლის სამართლებრივი ოჯახის სახელმწიფოთა, მაგალითად როგორც არის ინგლისი, სისხლის სამართლის პროცესს. რამდენადაც ჩემთვის არის ცნობილი, საქართველოს თავდაპირველად ჰქონდა კონტინენტურ-ევროპულ მოდელთან ახლოს მდგომი სისხლის სამართლის პროცესი, რომელიც უკანასკნელი წლებია რაც ამერიკულ ადვერსალურ მოდელთან მჭიდროდ დაკავშირებულმა სისხლის სამართლის პროცესმა ჩაანაცვლა.

სხვა მხრივ, უნდა აღინიშნოს, რომ სისხლის სამართლის პროცესის ევროპეიზაციამდეც, ევროპის ფარგლებში ახალ გამოწვევებთან გამკლავების ნაწილობრივ მსგავსი ფორმებია შერჩეული. სისხლის სამართლის პროცესთან დამოკიდებულებაში ამგვარი თანამედროვე პროცესუალური ფორმებია მაგალითისათვის პროცესის ისეთი არაფორმალური გზით დასრულება, როგორცაა პროცესის შეწყვეტა, დივერსია ან სისხლისსამართლებრივი დევნის მიზანშეუწონილობის მიზეზით ბრალდებაზე უარის

თქმა. ამ შემთხვევაში საქმე ეხება, როგორც წესი, მცირე მნიშვნელობის მქონე სისხლისსამართლებრივად დასჯად ქმედებებთან გამკლავებას. ისეთი სერიოზული დანაშაულების სისხლისსამართლებრივი დევნისას, როგორცაა ყაჩაღობა, დამამძიმებელ გარემოებებში მკვლელობა და განზრახ მკვლელობა, ყველა ევროპულ ქვეყანაში, თავისთავად, გათვალისწინებულია საქმის სასამართლოში განხილვა გამამტყუნებელი ან გამამართლებელი ფორმალური გადაწყვეტილების მიღებით. ამ შემთხვევაში სისხლის სამართლის პროცესის შეწყვეტის შესაძლებლობა არ არის პოლიციის ან პროკურატურის დისკრეციაში მოქცეული. შესაბამისად, როდესაც ხდება საერთო სამართლისა (*common law*) და კონტინენტური ევროპის (*civil law*) სამართლებრივი სისტემის სისხლის სამართლის საპროცესო მოდელების ერთმანეთთან შედარება, საქმე ეხება სულ მცირე სერიოზული დანაშაულების საქმეებზე სისხლის სამართალწარმოების შედარებას, სადაც აშკარად იკვეთება თითოული სისტემის პროცესუალური თავისებურებანი და ამის შედეგად, კიდევ უფრო მარტივდება აღნიშნული სისტემების ერთმანეთისგან გამიჯვნა.

II. სისხლის სამართლის პროცესის ადვერსალური და ინკვიზიციური მოდელები

თუკი შევადარებდით საერთო სამართლის სამართლებრივ სივრცეში მოქმედ სისხლის სამართლის პროცესის მოდელს კოდიფიცირებული სამართლის მქონე ქვეყნებში არსებულ პროცესის მოდელს, ინგლისურ სისხლის სამართლის პროცესს ეწოდება ადვერსალური, ხოლო კონტინენტურ-ევროპულს კი, ინკვიზიციური.⁵ ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ გერმანული სისხლის სამართლის პროცესის ინკვიზიციურ პროცესად დასახელებას, აღარ აქვს ბევრი საერთო იმ ე.წ. ინკვიზიციურ პროცესთან, როგორც ის მე-19 საუკუნის დასაწყისამდე კონტინენტური ევროპის სისხლის სამართლის პროცესის სახით დომინირებდა.⁶ ამის

⁴ ამის შესახებ საფუძვლიანად *Esser, Robert, Auf dem Weg zu einem europäischen Strafverfahrensrecht*, 2003.

⁵ შეად. *Hörmle, Tatjana, ZStW 117 (2005), 801 ff.*; *Heger, Martin, Strafprozessrecht*, 2013, Rn. 223 ff.

⁶ ამის თაობაზე *Schroeder, Friedrich-Christian/Verrel, Torsten, Strafprozessrecht*, 5. Aufl. 2011, Rn. 28 ff.

თვალსაჩინო მაგალითი იყო ესპანური ინკვიზიცია, როდესაც სისხლისსამართლებრივი დევნის ორგანო კათოლიკური ეკლესიის ინტერესებიდან გამომდინარე, იმდროინდელი სისხლისსამართლებრივი საშუალებებით ჯადოქრებსა და ერეტიკოსებს დევნიდა და საბოლოოდ ანადგურებდა. მაშინდელი ინკვიზიციური პროცესისთვის ყველა სახელმწიფოში იყო ზოგადად დამახასიათებელი ის, რომ მძიმე დანაშაულის ჩადენის შესახებ ეჭვის არსებობის შემთხვევაში მოსამართლე ცდილობდა თავად გამოეძია დანაშაული და ამის შემდეგ პროცესი საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებამდე თავადვე წარემართა. ბუნებრივია, ძველი გაგებით ინკვიზიციურ პროცესში ბრალდებულს არ გააჩნდა გამართლების რაიმე შანსი, რამდენადაც მისი საქმის განმხილველი მოსამართლე მის მიერვე განხორციელებული წინასწარი გამოძიებიდან გამომდინარე უკვე დარწმუნებული იყო ბრალდებულის ბრალეულობაში.

დღევანდელი გადმოსახედიდან ადვერსალური და ინკვიზიციური პროცესები ერთმანეთისგან განსხვავდებიან ძირითადად ორი თვალსაზრისით: მოსამართლის დამოკიდებულებით პროცესის სხვა მონაწილეების მიმართ და სასამართლოში დასადგენი ქვეყნების გაგებით.⁷

უპირველეს ყოვლისა, ადვერსალურ პროცესებში პროცესის საგნის განსაზღვრის უფლებამოსილება გადასულია, ძირითადად, პროკურატურის, როგორც ბრალდების სამსახურის და დაცვის მხარის, შესაბამისად, ბრალდებულის ხელში; ინგლისურ ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოში მოსამართლეს კი უკავია არბიტრის როლი, რომელიც ზრუნავს იმაზე, რომ მხარეებმა სამართლებრივი⁸ დავის გადაწყვეტის წესები დაიცვან. ადვერსალური პროცესი ფუნქციონირებს ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს გარეშე, რომლის წარმოებაც მეტწილად მხარეების მოქმედებაზე დამოკიდებულია; მართალია, მოსამართლეს აკისრია პირის ბრალეულობისა და სასჯელის შესახებ საბოლოო გადაწყვეტილების დამოუკიდებლად მიღების ვალდებულება, თუმცა იგი მაინც მიმდინარე პროცესს თვალს ადევნებს როგორც დაინტერესებული დამკვირვებელი და მხარეთა მიერ გამოთქმული მოსაზრებების საფუძველზე ერთ-ერთი მხარის პოზიციას მიიჩნევს, როგორც დამაჯერებელს. სამართალწარმოების ასეთი

წესი გათვალისწინებულია გერმანულ სამოქალაქო პროცესში. სამოქალაქო პროცესში მოქმედი დისპოზიციურობის პრინციპის თანახმად, მხარეთა ამოცანას წარმოადგენს – სისხლის სამართლის პროცესში იქნებოდნენ ესენი ბრალდებისა და დაცვის მხარე – დავის საგნის განსაზღვრა და საკუთარი პოზიციების დასაცავად მტკიცებულებების წარმოდგენა; ამის შემდეგ მოსამართლეს უფლება აქვს მხარეთა მიერ წარდგენილი შუამდგომლობების ფარგლებში მიიღოს ერთ ერთი მხარის სასარგებლოდ გადაწყვეტილება.

შემდეგი რაც გასათვალისწინებელია, სისხლის სამართლის პროცესშიც დისპოზიციურობის პრინციპზე არჩევანის გაკეთებით, იცვლება პროცესის ფარგლებში დასადგენ ქვეყნებს შორის მოთხოვნა. მაშინ, როდესაც მოსამართლე მხარეთა პოზიციებით არის შეზღუდული და აფასებს მხოლოდ ბრალდებისა და დაცვის მხარის მიერ – მაგალითად, მონმეებისა და ექსპერტების ჯვარედინი დაკითხვის (cross examination) გზით – წარდგენილ მტკიცებულებებს, ისე რომ საკუთარი ინიციატივით მტკიცებულებების წარმოდგენის, მონმეთა და ექსპერტების დამოუკიდებლად დაკითხვის უფლებამოსილება არ გააჩნია, შებოჭილია იგი იმით, რასაც არცერთი მხარე სადაოდ არ ხდის. აღნიშნული ეხება მაგალითად ინგლისში ბრალდებულის მიერ ე.წ. ბრალის აღიარების (guilty plea) ინსტიტუტს;⁹ ბრალდებულის მიერ ბრალის აღიარების შემთხვევაში, მოსამართლე არ არის უფლებამოსილი არკვიოს აღიარების შინაარსობრივი სისწორე. მან ბრალდებულს უნდა დაუნიშნოს ბრალის აღიარებისთვის წინასწარ განსაზღვრული სასჯელი.

მაშინ, როდესაც ინკვიზიციური პროცესის მიზანი ობიექტური ქვეყნების დადგენაა,¹⁰ ადვერსალურ პროცესში ცენტრალური ადგილი უკავია ფორმალური ქვეყნების იმგვარად დადგენას, როგორც ამის საშუალებას მხარეთა მიერ სასამართლოში წარდგენილი ფაქტობრივი გარემოებები იძლევა.

⁹ შეად. *Hertel, Florian, Zeitschrift für das Juristische Studium (ZJS) 2010, 198 ff.*

¹⁰ გერმანიის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 244-ე პარაგრაფის მე-2 აბზაცის შინაარსი სიტყვა-სიტყვით რომ გადმოვცეთ: „სასამართლო ვალდებულია ქვეყნების დასადგენად სამსახურებრივად მოიძიოს მტკიცებულებები ყველა იმ გარემოების შესახებ, რომლებიც მნიშვნელოვანია გადაწყვეტილების მისაღებად.“

⁷ შეად. *Hörnle, Tatjana, ZStW 117 (2005), 801 ff.*

⁸ ამის თაობაზე *Gerding, Marc, Trial by Jury, 2007.*

სინამდვილეში, პროცესის ამ მოდელებს შორის განსხვავება არც თუ ისე დიდია, როგორც ეს თეორიაშია წარმოდგენილი.¹¹ მართალია, ინკვიზიციური სისხლის სამართლის პროცესი მიმართულია სრულფასოვანი მატერიალური ქმედებების დადგენისაკენ, თუმცა, სამართლებრივ სახელმწიფოში აღნიშნული გარკვეული შეზღუდვების გარეშე ვერ განხორციელდება. ასე მაგალითად, თვითინკვიზიციისაგან დაცვის პრინციპის პრინციპის (*nemo tenetur se ipsum accusare*) თანახმად, არავინაა ვალდებული დაიბრალოს დანაშაული;¹² შესაბამისად, ბრალდებულს უფლება აქვს სადაოდ გახადოს წარდგენილი ბრალდება მაშინაც კი, როდესაც იგი შინაარსობრივად უტყუარია. ასევე, მოწმეებთან მიმართებაშიც არსებობს გარკვეული საზღვრები. გარკვეულ პირთა წრეს ბრალდებულთან პიროვნული სიახლოვის გამო – მაგ., მისი მეუღლე – ან მათი პროფესიული მდგომარეობიდან გამომდინარე – მაგ., სასულიერო პირი, ადვოკატი და ექიმი, გააჩნიათ ჩვენების მიცემაზე უარის თქმის უფლება, შესაბამისად, ისინი არ არიან ვალდებულები სასამართლოს წინაშე სააშკარაოზე გაიტანონ სიმართლე. ამის საპირისპიროდ, ასევე ადვერსალურ სისხლის სამართლის პროცესში, ბუნებრივია, სახელმწიფო ორგანოების ამოცანას წარმოადგენს – პოლიციის და პროკურატურის – დანაშაულის გამოძიება, ასე რომ, ასევე ინგლისშიც შეგვიძლია ვისაუბროთ მატერიალური ქმედებების დადგენაზე; სისხლის სამართლის პროცესში კი, და შესაბამისად, მოსამართლისათვის ქმედებების დადგენის ინტერესი იხვევს მხარეთა ხელში არსებული დისპოზიციურობის უფლებამოსილების უკან.

ამას ემატება ისიც, რომ მიუხედავად ერთი შეხედვით სისხლის სამართლის პროცესის მეტწილად ინკვიზიციური მოწყობისა, ამასობაში გერმანიაში ასევე ადვერსალურმა ელემენტებმა გარკვეული მნიშვნელობა შეიძინეს. თუმცა, დღემდე არ არსებობს იმის შესაძლებლობა, რომ ბრალდებულმა ბრალის აღიარებით თავიდან აირიდოს სასამართლო გამოძიება, როგორც ამის საშუალებას მაგალითად „guilty plea“ იძლევა. სხვა მხრივ, გერმანიაში

გასული ოცდაათი წელია იმატა პროცესის მონაწილეებს შორის შეთანხმების გზით – ე.წ. საპროცესო შეთანხმება (*Deals*) – სისხლის სამართლის პროცესზე ზემოქმედების მოხდენის შესაძლებლობამ. 2009 წელს გერმანელმა კანონმდებელმა მოახდინა ამგვარი შეთანხმებების კოდიფიცირება (სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 257C პარაგრაფი). მართალია, მან ვერბალურად დააფიქსირა, რომ საპროცესო შეთანხმების არსებობის შემთხვევაშიც სასამართლომ უნდა დაადგინოს მატერიალური ქმედებები. თუმცა, საპროცესო შეთანხმების ცენტრალურ ელემენტად გათვალისწინებულ იქნა ბრალდებულის მიერ ბრალის აღიარება, რამაც პროცესი უნდა შეამოკლოს და სასჯელი შეამციროს და რაც სასამართლოს ფაქტიურად დაუზოგავს საქმის გარემოებათა დადგენას. აქ კი ვლინდება მსგავსება „guilty plea“-სთან.¹³

III. სამართლიანი პროცესისა და თანასწორობის პრინციპი

თუკი ევროპულ დონეზე სისხლის სამართლის პროცესის სტრუქტურისთვის დადგენილ სტანდარტებს მივიღებდით მხედველობაში, მაშინ მათი ათვლის წერტილად უნდა მივიჩნიოთ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლი. ერთი შეხვედრით შეუძლებელია მასში ადვერსალური ან ინკვიზიციური პროცესისკენ გადახრის დადგენა. ასევე სტრასბურგის სასამართლოს გადწყვეტილებებშიც გამუდმებით აღინიშნება, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია პროცესის არცერთ კონკრეტულ მოდელს არ მოიაზრებს.¹⁴

ადამიანის უფლებათა კონვენციის ძირითადი იდეა – ადამიანის უფლებების საერთაშორისო დაცვა – მდგომარეობს იმაში, რომ კონვენციით გარანტირებული იყოს ის უფლებები, რომლებიც ცალკეულ მოქალაქეებს სახელმწიფო ორგანოების მხიდან ძალაუფლების განხორციელებისგან დაიცავს. თუ როგორ ხორციელდება სახელმწიფოში სისხლის სამართლისა და სისხლის სამართლის პროცესის სფეროში სასამართლო ხელისუფლება, ამ შემთხვევაში დიდ როლს არ თამაშობს; სისხლის სამართლის პროცესი სახელმწიფო სუვერენულობის ნა-

¹¹ შეად. *Trüg, Gerson, Lösungskonvergenzen trotz Systemdivergenzen im deutschen und US-amerikanischen Strafverfahren*, 2003.

¹² შეად. მხოლოდ *Beulke, Werner, Strafprozessrecht*, 13. Aufl. 2016, Rn. 125.

¹³ შეად. *Hertel, Florian, ZJS 2010*, 198 ff.

¹⁴ EGMR, *Urt. v. 12.3.2003, Öcalan v. Türkei*, §166.

ნილია, შესაბამისად, ყოველ სუვერენულ სახელმწიფოს შეუძლია მოითხოვოს გარე მითითებების ზემოქმედების გარეშე ეროვნულ დონეზე სისხლის სამართლის პროცესის ძირითადი სტრუქტურების საკუთარი შეხედულებისამებრ განსაზღვრა. ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციას შეეძლო და შეუძლია სახელმწიფოს სასამართლო ხელისუფლების განხორციელების მხოლოდ იმ საზღვრების დადგენა, რომლებიც მოქალაქის – იგულისხმება უპირველეს ყოვლისა ბრალდებული – ძირითადი უფლებების დაცვიდან მომდინარეობენ.

გამომდინარე აქედან, განსაკუთრებით კონვენციის მე-6 მუხლის მოთხოვნებმა უნდა უზრუნველყონ, რომ მოქალაქეთა უფლებები დანაშაულის დასჯის სახელმწიფო უფლებამოსილების განხორციელების უკან არ დაიხევინ. თუკი დავაკვირდებით სისხლის სამართლის პროცესს ბრალდებულის სამართლებრივი მდგომარეობის დაცვის კუთხით და არ მივიღებთ მხედველობაში იმ გარემოებას, რომ გერმანულ სისხლის სამართლის პროცესში ასევე პროკურატურამაც აქტიურად უნდა მოიძიოს ყოველივე, რაც ბრალდებულს ამართლებს, ბუნებრივია საპროცესო გარანტიები იხრებიან ადვერსალური სისხლის სამართლის პროცესის მოდელისკენ.

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის პირველი პუნქტის ბირთვის სამართლიანი პროცესის უზრუნველყოფა წარმოადგენს (fair trial).¹⁵ სამართლიანობის ვალდებულების ეს ცნება მოგვაგონებს ინგლისში სპორტში მოქმედ თამაშის სამართლიანობის (fair play) მოთხოვნას. ისევე როგორც შეჯიბრში მონაწილე დაპირისპირებულ მხარეებს, სასამართლოში მხარეებს უნდა შეეძლოთ ბრძოლის გამართვა საკუთარი სიმართლის წარმოსაჩენად. მოსამართლე კი თვალყურს ადევნებს თამაშის წესების, ანუ პროცესის წესების დაცვას, საბოლოო შედეგის თაობაზე კი გადაწყვეტილებას იღებენ ნაფიცი მსაჯულები. სიმართლის დადგენისათვის სამართლიანი ბრძოლა მოიაზრებს იმასაც,

რომ ორივე მხარეს გააჩნდეს თანაბარი ინფორმაცია და შეეძლოთ თანაბარი პროცესუალური საშუალებებით სარგებლობა. იმის გამო, რომ ბრალდების სამსახურს განხორციელებული გამოძიების საფუძველზე გააჩნია ისეთი მონაცემები, რომლებსაც დაცვის მხარე ვერ მოიპოვებდა, სავალდებულოა ცალკეული მტკიცებულებების გახსნა, ანუ მონინაალმდეგე მხარისთვის დროულად შეტყობინება (ე.წ. disclosure). მტკიცებულება, რომლის გახსნაც არ მომხდარა, ვერ იქნება სასამართლოში წარდგენილი. ასევე პროცესშიც მხარეები მოქმედებენ მსგავსად, კერძოდ, როდესაც ბრალდება წარადგენს მონმეს, დაცვის მხარეს შეუძლია ეს უკანასკნელი ჯვარედინი დაკითხვის წესით (cross examination) დაკითხოს და პირიქით. ამდენად, საუბარია მხარეთა ხელთ არსებულ საშუალებათა თანასწორობაზე (equality of arms).

განსხვავებით ამისაგან, თუკი დავაკვირდებით გერმანულ სისხლის სამართლის პროცესს, ნათლად ჩანს, რომ ამ შემთხვევაში სრულიად სხვაა სისხლის სამართლის პროცესის ძირითადი იდეა. პროცესის მიზანი მდგომარეობს დანაშაულის დასჯის სახელმწიფოს უფლებამოსილების რეალიზაციაში, რისი წინაპირობაც გერმანული გადასახედიდან არის, უპირველეს ყოვლისა, მატერიალური ჭეშმარიტების დადგენა, რადგან ასეთი უფლებამოსილება შეიძლება არსებობდეს მხოლოდ დამნაშავე პირების მიმართ. თუკი გამოძიების სტადიაზე პროკურატურა აწარმოებს გამოძიებას, სასამართლოში საქმის არსებითი განხილვის ეტაპზე მოსამართლე გვევლინება ძირითად ფიგურად. ძირითადად მოსამართლის ინიციატივით ხდება დასაკითხ მონმეთა სასამართლოში მონვევა, რომელთაც მოსამართლე თავადვე კითხავს. პროკურატურას და დაცვას აქვთ მხოლოდ დამატებითი შეკითხვების დასმის უფლება. ბრალდებისა და დაცვის მხარეს აქვთ აგრეთვე ისეთი მონმეების სასამართლოში გამოძახების თაობაზე შუამდგომლობის დაყენების უფლება, რომელთა გამოძახება სასამართლოს ინიციატივით არ მომხდარა, თუმცა, შუამდგომლობის დაკმაყოფილების თაობაზე გადაწყვეტილებას იღებს მაინც მოსამართლე. თუ მოსამართლე დააკმაყოფილებს შუამდგომლობას, მონმეს იგი თავადვე იძახებს. მიუხედავად იმისა, რომ თეორიულად ჯვარედინი დაკითხვის შესაძლებლობაც არსებობს, რეალურად მას პრაქტიკაში გამოყენება არ აქვს. გამოძიების პროცესიდან გამომდინარე პროკურატურის

¹⁵ საფუძვლიანად *Gaede, Karsten, Fairness als Teilhabe – Das Recht auf konkrete und wirksame Teilhabe durch Verteidigung gemäß Art. 6 EMRK, 2007*, და უფრო ადრე *Jahn, Matthias, ZStW 127 (2015), 549 ff.*, ასევე ყოვლისმომცველი კომენტარი *Peukert, Wolfgang*, in: *Frowein/Peukert, EMRK, 3. Aufl. 2009, Art. 6 Rn. 125 ff.* შეად. ასევე *Ambos, Kai, Internationales Strafrecht, 4. Aufl. 2015, § 10 Rn. 19 ff.*; *Satzger, Helmut, Internationales und Europäisches Strafrecht, 7. Aufl. 2016, § 11 Rn. 57 ff.*

მხარეს არსებული ინფორმაციული უპირატესობის დაბალანსების აუცილებლობა არ არსებობს, ვინაიდან მოსამართლე, რომელსაც მტკიცებულებების გამოკვლევაზე გააჩნია ბატონობა, მოქმედებს ნეიტრალური თვალთახედვით (და არა ბრალდების ან დაცვის ინტერესებით). მაშასადამე, ამგვარი პროცესის სპეციალური სამართლიანობა ვლინდება არა ანტაგონისტური მხარეებისთვის თანაბარი უფლებების მინიჭებაში, არამედ იმაში, რომ ბრალდებულისთვის ნარდგენილი ბრალდების თაობაზე გადანყვეტილებას იღებენ ერთმანეთის მიყოლებით ორი ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი საჯარო ინსტიტუცია – დაცვის მხარის მიერ კონტროლირებად – დარეგულირებულ პროცესის ფარგლებში.

თუკი გერმანულ სისხლის სამართლის პროცესს ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის პირველი პუნქტში განმტკიცებული სამართლიანი პროცესის გარანტიის თვალთახედვიდან დავაკვირდებით, ნამდვილად არ მოგვხვდება თვალში ინგლისისთვის დამახასიათებელი, ორ გუნდს შორის – ბრალდებასა და დაცვას – არსებული სპორტული შეჯობის მსგავსი სურათი, თუმცა, გერმანიაში მსაჯული – სასამართლო – ახორციელებს არა მხოლოდ საპროცესო აქტივობების დიდ ნაწილს, ამის გარდა იგი იღებს გადანყვეტილებას სამართლებრივი დავის შედეგის თაობაზეც. პროცესის მონაწილეების დისკრეციაში ასევე არ არის მოქცეული ქვეყნის მთავრობის ძიება. მასშტაბი ამ შემთხვევაში არის ძირითადად ობიექტური ქვეყნის და არა მხარეთა ისეთი ფორმით შეთანხმება, როგორცაა „guilty plea“.

შესაბამისად, პროცესის სამართლიანობისა და თანასწორობის პრინციპიდან გამომდინარე, გერმანული – და მასთან ერთად კონტინენტურ-ევროპული – სისხლის სამართლის პროცესის მოდელი დგას დიდი გამოწვევის წინაშე საერთო სამართლის ქვეყნებში მოქმედ საპროცესო მოდელთან შედარებით, რომელიც უკვე მრავალი ასწლეულის განმავლობაში ზემოხსენებულ პრინციპს ეფუძნება. სხვა მხრივ ინგლისური მოდელი აწყდება თავის საზღვრებს, როდესაც მაგალითად საქმე ეხება ისეთი თანამედროვე კრიმინალის ფორმების წინააღმდეგ ბრძოლას, როგორცაა ტერორიზმი, რამეთუ არავის არ სურს ამ შემთხვევაში სისხლის სამართლის პროცესის საწყის ეტაპზევე ბრალდებულსა და მის ადვოკატს გააცნოს ყველა მტკიცებულება. შესაბამისად, ასეთ პროცესში დღეს უკვე შესაძლებელია,

ტერორიზმთან ეფექტური ბრძოლის საქვეყნო ინტერესებიდან გამომდინარე, უარი ითქვას მტკიცებულებების გაცნობაზე.

ამასობაში გერმანიაში შეინიშნება ადვერსალური პროცესის მოდელის გარკვეული ნიშნები,¹⁶ თუმცა, ადგილი არ აქვს ინგლისურ მხარეთა სისხლის სამართლის პროცესის სტრუქტურას. ასე მაგალითად, ბრალდებულის აღიარება საპროცესო შეთანხმებისას (ე.წ. Deals) თამაშობს მნიშვნელოვან როლს. ისევე როგორც ინგლისურ სისხლის სამართლის პროცესში ბრალის აღიარებისას, გერმანიაშიც საპროცესო შეთანხმების დადების დროს, ბრალდებულს, რომელმაც დანაშაული აღიარა, შეუძლია იმედი ჰქონდეს ყოველთვის საგრძნობლად მსუბუქი სასჯელის დანიშვნის. თუმცა, გერმანელმა კანონმდებელმა საპროცესო შეთანხმების შესახებ სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 257c პარაგრაფის საკანონმდებლო რეგულაციაში გაითვალისწინა ის, რომ მოსამართლეს აქვს ვალდებულება გადაამოწმოს ნებისმიერი აღიარებითი ჩვენების ნამდვილობა; ამაში ჰპოვებს ასევე თავის გამოვლინებას გერმანიაში გაბატონებული ობიექტური ქვეყნის დადგენის სასამართლოს ვალდებულება. თუმცა, პრაქტიკაში მხარეთა შორის დადებული საპროცესო შეთანხმების საფუძველზე დანაშაულის აღიარებას მივყავართ იქამდე, რომ სასამართლო აღიარებით ჩვენებას ყოველგვარი გადამოწმების გარეშე მიიჩნევს ქვეყნის დადგენის და ასამართლებს ბრალდებულს მტკიცებულებების შემდგომი გამოკვლევის გარეშე.

IV. შედეგები სისხლის სამართლის პროცესის ევროპეიზაციისათვის

ევროპის კავშირში სისხლის სამართლის პროცესის ნაწილობრივმა ჰარმონიზაციამ ევროპის კავშირის საქმიანობის წესის შესახებ ხელშეკრულების 82-ე მუხლის მე-2 პუნქტიდან გამომდინარე უნდა გაითვალისწინოს ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მოთხოვნები. აღნიშნული ეხება ასევე სამართლიანი პროცესის პრინციპს,

¹⁶ გასაჩივრების პროცესზე უფრო ახლოს Heger, Martin, Adversatorische Elemente des Revisionsverfahrens aus deutscher Sicht, in: F.-C. Schroeder/Kudratov (Hrsg.), Die strafprozessuale Hauptverhandlung zwischen inquisitorischem und adversatorischem Modell, 2014, 181 ff.

ვინაიდან ევროკავშირის ძირითად უფლებათა ქარტიის 47-ე მუხლის მე-2 წინადადება ევროკავშირის სამართლის იმპლემენტაციისას (იხ. ევროკავშირის ძირითად უფლებათა ქარტიის 51-ე მუხლის პირველი აბზაცი) – და ასევე წევრ სახელმწიფოებში სისხლის საპროცესო სამართლებრივი დირექტივების იმპლემენტაციისას – ითხოვს მინიმუმ სამართლიანი პროცესის უზრუნველყოფას და, შესაბამისად, უნდა გამოვიდეთ იქიდან, რომ აღნიშნული ცნება ისევე უნდა იქნეს განმარტებული, როგორც იგი განმარტება ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის პირველი პუნქტის მიხედვით. შესაბამისად, ბრალდებისა და დაცვის მხარეთა თანასწორობის მოთხოვნა განმტკიცებულია ასევე ევროკავშირის სამართლითაც. ამდენად, ევროპის კავშირის საქმიანობის წესზე ხელშეკრულების 82-ე მუხლის მე-2 პუნქტის საფუძველზე დირექტივაში გაკეთდა დათქმა

- მტკიცებულებების დასაშვებობის ურთიერთალიარების შესახებ (a)
- ალკეული პირების უფლებების, განსაკუთრებით ბრალდებულის საპროცესო უფლებების შესახებ (b) ან
- დაზარალებულის უფლებების შესახებ (c)

სამართლიანი პროცესის უზრუნველსაყოფად, რომ წევრ სახელმწიფოებმა უნდა მოახდინონ აღნიშნული დათქმების იმპლემენტაცია.

კლასიკურ ადვერსალური სისხლის სამართლის პროცესის მოდელში მეტწილად საქმე ეხება ბრალდებისა და დაცვის მხარეს შორის ურთიერთობას, შესაბამისად, უკვე ფართოდ რეალიზებული მხარეთა თანასწორობიდან გამომდინარე, ბრალდებულის უფლებების გაფართოებამ არ უნდა გამოიწვიოს ამ მხრივ რაიმე ცვლილება.

აღნიშნული სიტუაცია რთულდება, თუ აქ დაზარალებულსაც მოვიაზრებთ. მართალია ბრალდებამ უმეტეს შემთხვევებში დაზარალებულის ინტერესებიც უნდა გაითვალისწინოს, თუმცა ეს მის ძირითად ამოცანას არ წარმოადგენს; ამის გამო ბოლო წლებში ევროკავშირის დონეზე მოხდა დაზარალებულის უფლებების გაზრდა. ამასთან კავშირშია იმის საფრთხე, რომ ბრალდებულს არა მხოლოდ პროკურატურა წაუყენებს ბრალას, არამედ ასევე დაუპირისპირდება მას დაზარალებულიც. ამის შედეგად იცვლება ადვერსალური პროცესისთვის დამახასიათებელი ბიპოლარული საბრძოლო პოზიცია.

ინკვიზიციურ პროცესის მოდელში ბრალდებისა და დაცვის თანასწორ მდგომარეობაში ჩაყენება შეუძლებელია, ვინაიდან პირველი მათგანი მოქმედებს როგორც ობიექტური ორგანო, როცა ბრალდებული მხოლოდ და მხოლოდ საკუთარ სუბიექტურ უფლებებს იცავს; ასევე დაზარალებულის პროცესში ფართო უფლებებით აღჭურვილ სუბიექტად ჩართვაც პრობლემურია, განსაკუთრებით როცა ამის შედეგად რთულდება საქმის გარემოებების დადგენა. გერმანიაში ამ დრომდე დაზარალებულის დაცვის კუთხით არსებულ კანონმდებლობას აღნიშნული არ გამოუწვევია; იზღუდება მხოლოდ კონტროლის უფლებები მოწმის დაკითხვისას საქვეყნო პროცესის დახურვის ფორმით ან საკასაციო ინსტანციაში განაჩენის გასაჩივრების შეზღუდვის ფორმით. იმის გამო, რომ ზევით ნახსენებ საპროცესო შეთანხმებისას დაზარალებული არ მონაწილეობს, აღნიშნული პრაქტიკა ინვესს დაზარალებულის უფლებების შეზღუდვასაც კი.

მტკიცებულებათა დასაშვებობა მათი ურთიერთალიარების საფუძველზე მტკიცებულებების მოპოვებისა და გამოყენების განსხვავებული წესების არსებობის გამო ყველა სახელმწიფოში წარმოადგენს სირთულეს;¹⁷ ადვერსალური და ინკვიზიციური პროცესის მოდელის მქონე სახელმწიფოებში ამ მხრივ თავს იჩენს კიდევ დამატებითი პრობლემები, თუ იმას წარმოვიდგინებთ მაგალითისთვის, რომ საფრანგეთში დასაშვები მოწმის ჩვენების ოქმი ურთიერთალიარების საფუძველზე წარდგენილ უნდა იქნეს ინგლისში მიმდინარე სისხლის სამართლის პროცესში.¹⁸ საერთო სამართლის სისტემის ქვეყნებში მოქმედი მხარეთა ფართოდ აღიარებული ელემენტარული უფლება – როგორც ბრალდების, ისე დაცვის მხარის – დაკითხოს ჯვარედინი დაკითხვის წესით მოწინააღმდეგე მხარის მოწმე, წარდგენილი მოწმის ჩვენების ოქმის გამო განუხორციელებელი დარჩებოდა. სხვა მხრივ, ინკვიზიციური პროცესიც, როგორცაა გერმანული სისხლის სამართლის პროცესი, აღმოჩნდებოდა პრობლემის წინაშე, თუ როგორ უნდა მოიქცეს ინ-

¹⁷ ამის თაობაზე *Hecker, Bernd, Europäisches Strafrecht, 5. Aufl. 2015, § 12 Rn. 51 ff.; Heger, Martin, ZIS 2007, 547 ff.*; საფუძვლიანად *Gleß, Sabine, Beweisrechtsgrundsätze einer grenzüberschreitenden Strafverfolgung, 2006.*

¹⁸ შეად. *Gleß, Sabine, ZStW 115 (2003), 131, 139 f.; Radtke, Henning, Goldammer's Archiv für Strafrecht (GA) 2004, 1, 18.*

გლისში ბრალდებულის მიერ ბრალის აღიარების „guilty plea“ შემთხვევაში: მანაც უნდა პირდაპირ აღიაროს იგი, თუ უფლება აქვს – როგორც ბრალდებულის აღიარებითი ჩვენება – შინაარსობრივად შეაფასოს და საბოლოო გადაწყვეტილებაში აღიარების შინაარსი არ გაიზიაროს?

V. დასკვნა

სისხლის სამართლის პროცესის ევროპეიზაცია წარმოადგენს როგორც ადვერსალური, ისე ინკვიზიციური სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობისთვის გამოწვევას. განსაკუთრებული პრობლემები თავს იჩენს მტკიცებულებათა ურთიერთაღიარების საფუძველზე გაცვლისას. ამიტომ დღეს კიდევ უფრო საჭიროა სხვადასხვა ევროპული ქვეყნების სისხლის სამართლის ექსპერტებს შორის სამეცნიერო თანამშრომლობა, რომლებმაც, მიუხედავად საერთო სამართლებრივი ტრადიციებისა, განსხვავებული პროცესის მოდელები გამოსცადეს.